

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.085>

УДК 811.161.1-2'246:272

С. О. СОКОЛОВА, доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики, Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001
E-mail: a-senchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0052-6128>

Л. Т. МАСЕНКО: СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА МОВНОГО РОЗВИТКУ

У статті схарактеризовано праці Л. Т. Масенко, за якими визначено актуальні на сьогодні напрямки дослідження мовної ситуації України, та простежено розвиток цих напрямків у працях інших українських соціолінгвістів. Проаналізовано публікації, присвячені аналізу радянської мовної політики, спрямованої на обмеження функцій української мови та штучне втручання в її структуру задля зближення з російською, і праці, у яких визначено основні параметри опису сучасної мовної ситуації України й наголошено на важливості поглибленого аналізу функціонування мов у системі освіти, ЗМІ, державного управління, аксіологічного параметра тощо. Зауважено, що скринінг у цих сферах повинен бути регулярним, територіально орієнтованим і проводитися за зіставними методиками. Закцентовано увагу на актуальних питаннях соціолінгвістики, таких як вивчення феномену суржиків із залученням широкого фактичного матеріалу; підготовки матеріалів для формування науково обґрунтованої державної мовної політики, зокрема у сфері захисту мов корінних народів і використання мов національних меншин.

Ключові слова: соціолінгвістика, українська мова, суржик, мовна політика, лінгвоцид, мовна стійкість

1. ВСТУП

Десять років тому у статті з нагоди ювілею Л. Т. Масенко Л. О. Ткач, характеризуючи багатогранні наукові інтереси ювілярки, зазначала: «Від кінця 1990-х — початку 2000-х рр. теми зв'язку мови, політики й національної ідентичності стають провідними в дослідженнях і публікаціях Лариси Масенко. З появою монографій *Мова і політика* (1999), *Мова і суспільство: постколоніальний вимір* (2004) ці теми виходять на рівень

Ц и т у в а н н я: Соколова, С. О. (2022). Л. Т. Масенко: стратегії дослідження мовної ситуації в Україні та мовного розвитку. *Українська мова*, 4(84), 85–107. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.085>

загальногромадського обговорення — сама ж Лариса Масенко стає визнаним українським соціолінгвістом» (Ткач & Трач, 2012, с. 36—37).

Українська соціолінгвістика тоді (кінець 90-х рр. ХХ ст. — початок ХХІ ст.) не була сформованою науковою галуззю, у якій би велися системні дослідження, зокрема в напрямку об'єктивного вивчення мовної ситуації та її динаміки, її зовсім не викладали у вищих навчальних закладах навіть як спецкурс. На відміну від поширеної думки, зафіксованої в енциклопедії *Українська мова*, про те, що зародження української соціолінгвістики відбулося у 60-ті роки минулого століття (Брицин, 2007, с. 654), сама Лариса Терентіївна не вважає «вивчення українсько-російського білінгвізму, яке провадив у 1970—1980 роках відділ російської мови Інституту мовознавства АН УРСР» і яке «виконувалося в рамках теми «Роль російської мови як засобу міжнаціонального спілкування» і було підпорядковано завданню посилення русифікації» (Масенко, 2005b, с. 12), реальними соціолінгвістичними студіями. Дослідниця називає таку періодизацію «хибною проекцією історії відповідної галузі російського мовознавства на українську ситуацію» (Масенко, 2010b, с. 15). І здебільшого вона має рацію, оскільки теми для опрацювання насаджувалися згори, основним гаслом було «гармонійне співіснування мов і народів». Щоправда, уже у 80-ті рр. до виконання такої теми були залучені молоді науковці (В. М. Брицин, Н. П. Шумарова, Ю. Ю. Саплін, С. О. Соколова), які принаймні спробували опанувати (наскільки це було можливо) деякі власне соціолінгвістичні методи, зокрема анкетування, і на цій основі вивчати справжні, а не вигадані мовні звички, хоч і в нав'язаному згори напрямку, бо досліджувати можна було лише російське мовлення і вплив на нього української мови. Але саме тоді до них прийшло усвідомлення, що для того, щоб вивчати живе мовлення, потрібно «йти на вулицю» і слухати, а щоб оцінити реальне поширення явища, — вивчати його за допомогою польових методів з наступним підрахунком результатів, а не моделювати в кабінеті. Звісно, вагомих здобутків у галузі вивчення реальної мовної ситуації тоді не було й не могло бути, оскільки, як зауважила Л. Т. Масенко, «вивчення мовної політики, яку провадив радянський режим в Україні, дослідження наслідків цієї політики — витіснення української мови російською з багатьох сфер суспільного життя, формування масового асиметричного білінгвізму, однобічний інтерференційний вплив російської мови на українську, що призвело до появи гібридних форм українсько-російського мовлення, та низки інших проблем, пов'язаних із темою «мова і суспільство», протягом усього радянського періоду перебували під заборною» (Масенко, 2010b, с. 17).

Але був доробок учених, зафіксований у працях, оприлюднених за кордоном і недоступних українському читачеві, — І. Дзюби¹ (1966),

¹ Працю І. Дзюби в УРСР нелегально поширювали в машинописних копіях, але більшості вона була невідома.

Р. Смаль-Стоцького (1969), В. Чапленка (1974), Ю. Шевельова (1987), в Україні ж ґрунтовне дослідження білінгвізму було можливе лише на мовному матеріалі інших країн (Масенко, 2010b, с. 18).

І навіть «після здобуття Україною державної незалежності в 1991 р. активного розвитку соціолінгвістики, адекватного суспільній потребі розширення функцій і сфер вживання української мови, що набула статусу державної, з різних причин не відбулося», — зазначала Л. Т. Масенко 2005 р. (Масенко, 2005b, с. 13), віддаючи належне в огляді літератури тим науковцям і колективам, які дослідили окремі проблеми², пов'язані з функціонуванням української мови та її взаємодією з іншими мовами, передусім російською, у нових умовах. Саме тоді Л. Т. Масенко безпосередньо звертається до проблем мовної ситуації в Україні. Одна з перших її статей та цю тему опублікована 1990 р. у співавторстві з Н. П. Шумаровою під назвою *Оптимістичний фрагмент у сумній мелодії: деякі аспекти мовної ситуації на Україні* (Масенко & Шумарова, 1990). Згодом у докторській дисертації *Українська мова в соціолінгвістичному аспекті* Л. Т. Масенко визначила основне завдання соціолінгвістики в незалежній Україні — науковий аналіз «деформацій, яких зазнало мовне середовище країни в попередній колоніальний період» (Масенко, 2005b, с. 1), для чого потрібно:

- «дослідити як зовнішні, так і внутрішньомовні наслідки тривалої практики русифікації, застосовуваної радянським урядом в УРСР» (там само, с. 7);

- здійснити «соціолінгвістичне обстеження різних територій і на його базі визначити показники демографічної і комунікативної потужності української і російської мов в різних областях, а також виявити їхні оцінні характеристики, враховуючи соціальну стратифікацію суспільства» (там само, с. 2);

- вивчити «комплекс психологічних проблем, пов'язаних з мовною компетенцією і мовною поведінкою особистості, дослідженням факторів, що впливають на вибір мови в білінгвальній ситуації, проблем мовної стійкості на індивідуальному й колективному рівні тощо»;

- розв'язати проблему «кваліфікації суржику, визначити його місце в системі усно-розмовних форм побутування мови, виявити співвідношення елементів кожної з мов, що бере участь у його творенні, а також характеру їх сполучуваності» (там само, с. 3).

Саме на основі цих досліджень, спрямованих на розв'язання «практичних завдань розширення соціальної бази української мови і повернення їй функціональної повноти», можна отримати важливий матеріал «для майбутніх загальнотеоретичних узагальнень, зокрема з проблем білінгвізму, диглосії, змішування мов» (там само, с. 4). Одним із таких теоретичних питань, винесених у завдання дисертації, стало уточнення

² Згадано дослідження В. Брицина, О. Тараненка, В. Чемеса, Н. Шумарової, В. Демченка, Т. Кузнецової, Ю. Сапліна, Т. Бурди-Федорчук, Н. Шовгун та ін. (Масенко, 2005b, с. 5).

соціолінгвістичного поняття *мовна стійкість*, запровадженого в українське мовознавство О. Б. Ткаченком (про це йтиметься далі).

Відповідно до цих загальних проблем Л. Т. Масенко сформулювала власні завдання в дисертації та апробувала модель дослідження мовної ситуації України на прикладі її столиці — Києва. Поставлені в дисертації конкретні завдання було розв'язано, але визначені напрямки досліджень виявилися такими актуальними, що саме за ними зараз в Україні успішно проводять соціолінгвістичні дослідження.

2. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

У кінці 80-х — на початку 90-х рр. ХХ ст. складно було усвідомити, а ще важче — довести радянському й пострадянському суспільству, яку саме мовну спадщину отримала незалежна Україна. Ті знання, які ми маємо зараз, переважно були недоступні. Грунтовна монографія Ю. Шевельова *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941). Стан і статус*, написана англійською мовою, але спочатку опублікована в українському перекладі в Нью-Йорку 1987 р., більшості українців була недоступна³. У вступному слові до першої книги вибраних праць Ю. Шевельова Л. Т. Масенко зазначає: «У кінці 1980 років окремі примірники цієї праці нелегальним шляхом потрапляли в Україну» (Масенко, 2009b, с. 14). Саме в цій книзі не лише накреслено «об'єктивну лінгвістичну картину розвитку української мови в першій половині ХХ ст., шляхи формування її загальнонаціонального літературного стандарту, унормування правопису і термінології», але й показано, що «найжорстокішим і найвинахідливішим у дискримінаційній щодо української мови політиці був радянський режим», який застосував, «поряд із зовнішнім звуженням сфер функціонування української мови, практику так званої внутрішньої русифікації, що полягала у втручанні в природні процеси мовного розвитку і примусовому спрямуванні їх у бік максимального зближення лексичного складу й граматичної будови української мови з російською» (Масенко, 2009b, с. 15).

1989 р. Л. Т. Масенко слухала виступ Ю. Шевельова на Першому конгресі Міжнародної асоціації україністів у Києві (Масенко, 1990), 1990 р. особисто спілкувалася з ним в Америці, відвідала Українську Вільну Академію Наук у Нью-Йорку (Масенко, 1991). Відтоді серед праць з ономастики і стилістики все частіше з'являються роздуми про долю української мови — її колоніальне минуле, сучасний стан і майбутнє. Згодом вони були об'єднані в монографію *Мова і суспільство: постколоніальний вимір* (Масенко, 2004b), де ретельно схарактеризовано добу українізації 20-х рр. ХХ ст., коли українська мова стала мовою навчан-

³ В Україні її вперше надруковано 1998 р., передмову до неї написала Л. Т. Масенко (Масенко, 1998).

ня, культури, її знання вимагали від чиновників, коли створювали словники й підручники, випрацьовували правопис, і добу Великого терору, коли почалося згортання українськомовної освіти, був переглянутий правопис і нищівних ударів зазнала школа термінознавства. Дослідниця зауважує: «Після фізичної розправи з мовознавцями, що встигли укласти десятки термінологічних словників, проведене в 1933 р. «викорінення, знищення націоналістичного коріння на мовному фронті» цілковито змінило засади творення терміносистем» (Масенко, 2004b, с. 35). Неоднозначним був і період хрущовської відлиги, коли «десталінізація й лібералізація режиму викликала появу покоління нової української інтелігенції, яка активно виступила в обороні прав української мови» (там само, с. 49), але водночас «русифікація неросійських народів Радянського Союзу залишалась головним напрямом національної політики КПРС» (там само). Саме тоді мови народів СРСР було поділено на перспективні і неперспективні, до яких потрапила й українська, а на початку 70-х рр. ХХ ст. процеси русифікації під гаслом «злиття націй» значно посилювалися (там само, с. 68).

Проблеми вноормування мови в незалежній Україні дослідниця пов'язувала саме з її складною історією. 2004 р. вийшло друком перше видання книжки В. Кубайчука *Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови ІХ—ХХ ст.*, у якій зібрані факти — культурні, освітні, політичні, мистецькі події, що вплинули на розвиток та побутування української мови⁴. Лариса Терентіївна в рецензії до цього видання особливо відзначила його документальну точність завдяки тому, що інформацію підтверджують докладні покликання на літературу (Кубайчук, 2020, обкладинка, с. 4).

Після опублікування збірника документів і матеріалів *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду* (2005) з'являється і новий термін — *лінгвоцид*, специфіку якого Л. Масенко у вступній статті визначила як офіційну практику «обмеження функцій української мови з одночасним авторитарним втручанням в її внутрішні ресурси з метою знищення її як самобутнього мовного утворення» (Масенко, 2005а, с. 35). Сам термін був сприйнятий науковою спільнотою неоднозначно. Так, А. І. Даниленко в рецензії на збірник серед іншого зауважив, що «назва рецензованого тому дещо вводить в оману, особливо це стосується неологізму *лінгвоцид*». Попри те, що «ця книжка, без сумніву, є збіркою документів, які демонструють явні спроби радянського уряду русифікувати тих, хто розмовляє українською мовою», «внутрішні ресурси української мовної системи, як і традиції короткочасного періоду нормалізації за часів української незалежності були настільки сильними, що навіть «чистка» української лексики та граматики в радянській Україні в 1930 рр. під керівництвом Постишева та Хвилі та їхніх наступників не змогла

⁴ Друге видання, значно виправлене й доповнене, частково самим автором, частково вже після його смерті близькими, які скромно назвали себе упорядниками, вийшло 2020 р. (Кубайчук, 2020).

усунути багатьох слів» і наводить низку прикладів. До того ж, незважаючи на всі втручання, «ніхто не може стверджувати, що українська мова припинила своє існування. Важливіше те, що реальне проникнення російських елементів у писемну українську мову не було глибоким» (Danu-lenko, 2007, с. 427). На момент написання цієї рецензії навіть термін *геноцид* стосовно політики знищення українського народу у 30-ті рр. ХХ ст. не був загальноновизнаним на світовому рівні. Зрештою, обидва поняття характеризують саме політику, спрямовану на знищення, а не обов'язкове досягнення її кінцевого результату. Тому вважаємо термін *лінгвоцид*⁵ цілком прийнятним, незважаючи на його емоційність, і таким, що відображає сутність явища. А після початку повномасштабної війни зв'язок між прагненням знищити мову і знищити націю став ще очевиднішим.

Інше зауваження рецензента стосувалося добору «репресованих» слів, список яких складала О. Демська-Кульчицька. Не дискутуючи з рецензентом — відомим істориком мови — щодо окремих слів, зауважимо лише, що праця дала поштовх для подальших досліджень у цьому напрямку самої Лариси Терентіївни, яка присвятила цілу книгу змінам у мові в радянський період, що заторкнули не лише її структуру, але й виражальні можливості, а через них — і мислення людей. Це монографія *Мова радянського тоталітаризму* (Масенко, 2017а). Практику партійного втручання в укладання словників ретельно проаналізовано в дисертації, а згодом і в монографії учениці Л. Т. Масенко І. Є. Ренчки *Лексикон тоталітаризму* (2018), і ця тема ще не вичерпана. Як зауважує науковець, «необхідно мати якнайповнішу інформацію і про діяльність мовознавців 1920 рр. у галузі усталення норм української літературної мови, і про наступні періоди насильницького зближення її з російською мовою. На особливу увагу заслуговує доба катастрофічного зламу 1930 рр., коли українська нація пережила спланований у Кремлі геноцид, доказом чого є збіг у часі репресивного наступу на українську мову з організованим комуністичною владою голодомором, що забрав життя мільйонів селян — носіїв цієї мови» (Масенко, 2005а, с. 35). Подальше вивчення та аналіз змін, запроваджених у структуру української мови на всіх рівнях унаслідок її штучного зближення з російською, сприятиме вдосконаленню сучасних процесів унормування, зокрема й у правописній сфері.

3. ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇХНІ ОСОБЛИВОСТІ

Незважаючи на те, що протягом останнього десятиліття ХХ ст. вже були проведені деякі соціологічні опитування⁶, з різних причин вони не могли дати докладної картини функціонування мов у суспільстві. В основу

⁵ Нещодавно натрапили на цей термін у статті в міжнародній соціолінгвістичній енциклопедії (Skutnabb-Kangas & Phillipson, 2001), що, правда, він ужитий стосовно інших мов, але це означає лише, що для української соціолінгвістики вкрай необхідне теоретичне осмислення цього поняття.

⁶ Серед них опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) упродовж 1991—2003 рр. та в 1994—2001 рр. Інституту соціології НАН України в межах проекту *Україна на порозі ХХІ століття*.

опису мовної ситуації Києва в монографії *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший* лягли результати соціолінгвістичного опитування, яке «провів у 2000 р. Центр соціологічних досліджень «Громадська думка» Науково-дослідного інституту соціально-економічних проблем Києва на замовлення Головного управління внутрішньої політики Київської міської державної адміністрації» (Залізник & Масенко, 2001, с. 3). Саме в цьому опитуванні апробовано низку запитань, які характеризують не лише загальні мовні переваги інформантів, але й дають змогу простежити їхню реальну мовну поведінку в різних комунікативних ситуаціях⁷, порівняти власне мовні характеристики з ціннісними орієнтирами людини тощо.

Спираючись на ці та інші матеріали, Лариса Терентіївна в докторській дисертації схарактеризувала тогочасну мовну ситуацію України за такими параметрами: загальна демографічна потужність української і російської мов, регіональна специфіка їх поширеності, розбіжність у використанні мов у сільських та міських середовищах та залежність від рівня освіти респондентів. Докладно методику дослідження мовної ситуації випрацювано на матеріалі опитування жителів Києва, де показник демографічної потужності російської мови тоді значно перевищував відповідний показник української мови, а саме: «переважно російською мовою в повсякденному житті спілкуються 52,5 % киян, тоді як переважно українською — 14,8 %. Рівною мірою українською і російською мовами спілкуються 32,0 % киян» (Масенко, 2005b, с. 23). Так само було й з показником комунікативної потужності, що призводило до формування диглосної ситуації, «визначальною рисою якої є закріплення кожної з двох мов за різними сферами використання»⁸ (там само). Дослідниця констатувала, що «надання українській мові статусу державної мало вплинуло на розширення сфер її використання у зросійщеній в попередню добу українській столиці. Певний прогрес спостерігається тільки в адміністративно-діловій та освітній галузях. Російська мова лишається головним засобом спілкування в неформальних ситуаціях міської комунікації, домінує в професійному житті, в масовій культурі міста, включаючи пресу й телебачення» (там само). Щодо аксіологічного показника, то тут «нижча порівняно з російською комунікативна потужність української мови входить у суперечність з достатньо високим рівнем її престижності. Абсолютна більшість мешканців столиці позитивно ставиться до факту надання українській мові статусу державної. Прихильники утвердження російської в ролі другої державної мови не становлять більшості навіть у групі російськомовних киян» (там само).

⁷ Наведене в додатках порівняння відповідей учасників масового опитування і студентів київських ВНЗ унаочнює висновки й дає уявлення про саму анкету, за допомогою якої здійснене опитування (Залізник & Масенко, 2001, с. 86–93).

⁸ Згодом диглосність мовної ситуації Києва докладно описала аспірантка Л. Т. Масенко Н. Р. Матвеева в дисертації, а потім і в монографії (2022) на матеріалі мовлення молоді (Матвеева, 2022).

Ці напрацювання були успішно використані в колективному дослідженні за міжнародним проєктом *Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи*, у якому брали участь учені з Австрії, Англії та України⁹. У розділі, який підготувала Л. Т. Масенко (Масенко, 2010а), представлено комплексний соціолінгвістичний аналіз мовної ситуації в Україні за таким параметрами: мовна та національна самоідентифікація (загалом, у територіальному та віковому розподілі, за статусом населеного пункту), мова спілкування в різних сферах суспільного життя, міжпоколіннєві особливості спілкування, регіональні особливості русифікації, бачення майбутньої мовної ситуації України тощо. Дослідниця звернула увагу на відмінності у відповідях респондентів на подібні запитання залежно від його формулювання. Так, на пряме запитання «Ваша національність?» відповідь «українець / українка» дали 80,1 % опитаних, «росіянин / росіянка» — 16,6 %. Проте на запитання, сформульоване по-іншому — «Ким Ви усвідомлюєте себе за національністю?» розподіл відповідей був дещо інший і виявив «певне, хоч і незначне, зростання групи тих, хто ідентифікує себе з росіянами, за рахунок зменшення української самоідентифікації» (Масенко, 2010а, с. 102). Ця, здавалося б, незначна деталь свідчить, що, порівнюючи результати різних опитувань, обов'язково потрібно звертати увагу на формулювання, інакше порівняння може виявитися некоректним.

Зіставляючи результати опитування щодо визначення рідної мови (було запропоновано обрати один з варіантів: українську, російську, українську та російську однаковою мірою, іншу) з результатами перепису населення 2001 р. (де треба було зробити однозначний вибір), Л. Т. Масенко зауважила, що подвійну мовну ідентичність (11,1 %) продемонстрували переважно ті респонденти, які в переписі 2001 р. обрали українську, «оскільки саме в цій групі спостерігається значне зменшення порівняно з даними перепису — 55,5 % проти 67,5 %» (там само, с. 103). Те, що «розбіжність між мовною та етнічною ідентифікацією властива переважно українцям і представникам інших, не українського і не російського етносів» (там само, с. 104), на відміну від росіян, у яких ці характеристики переважно збігаються, свідчить про наслідки процесу русифікації, які, до того ж, мають суттєві регіональні відмінності.

Результати дослідження мови спілкування респондентів у різних сферах суспільного життя ще яскравіше увиразнили асиметричний характер білінгвальної ситуації України на момент опитування. Мова повсякденного спілкування інформантів ще більшою мірою, ніж вибір ними рідної мови, не відповідає національному складу, і ця невідповідність мала яскраво виражену територіальну конфігурацію, як і особливості міжпоколіннєвого спілкування: на Сході й Півдні зафіксовано досить інтенсивне зменшення українськомовного спілкування протягом трьох

⁹ Основні результати оприлюднені в колективній монографії за редакцією керівника проєкту Ю. Бестерс-Дільгер, виданій двома мовами — англійською (Besters-Dilger, 2009) і українською (Бестерс-Дільгер, 2010).

покоління, повільніше — на Півночі і в Центрі, на Заході ж, навпаки, спостерігалось зменшення демографічної потужності російської мови.

На основі результатів аналізу відповідей на запитання про найбільш бажаний варіант мовної поведінки для дітей (майбутніх дітей) респондентів дослідниця зробила висновок про те, що «уявлення українських громадян про соціолінгвістичну ситуацію, бажану в наступному поколінні, суттєво відрізняється від нинішньої» (там само, с. 108), оскільки найбільшою виявилася група тих, хто хотів бачити своїх дітей двомовними, серед яких значну частину становили ті, хто сам говорив лише російською. Важливим було й запитання щодо визначення статусу української і російської мов: на той момент 53 % опитаних висловилися за збереження лише за українською мовою статусу державної, близько 18 % вважали можливим офіційний статус російської в окремих регіонах і близько чверті висловилися за рівноправний статус обох мов (там само, с. 109). Результати опитування дуже вдало проілюстровані висловлюваннями учасників фокус-групових досліджень під час дискусій, у яких виформовувалися запитання для анкети.

Окремим блоком в анкеті представлено запитання про конфліктність мовного питання в Україні.

Особливої уваги дослідниця надала аналізу мовної поведінки респондентів залежно від того, якою мовою спілкується їхній співрозмовник. Одномірний розподіл засвідчив, що на загал близько половини пристосовується до мови співрозмовника, а мовну стійкість у розмові з українськомовними (розмовляють російською) демонструють близько 28 % і близько 24 % — з російськомовними (розмовляють українською). Ще близько 19 % в обох ситуаціях застосовують обидві мови (там само, с. 120). Ці показники теж дуже варіативні за регіонами: мовна стійкість у розмові з російськомовними притаманна близько 61 % на Заході та лише 3 % на Сході, у спілкуванні з українськомовними ситуація зворотна — майже половина на Сході й Півдні використовує російську, тоді як на Заході так чинять менше 1 %.

Саме поняття мовної стійкості має велике значення для впотужнення мови, що утверджується у статусі державної, конкуруючи з мовою, яка виконувала ці функції раніше, а «втрата мовної стійкості і пов'язаного з нею почуття національної солідарності може призвести до зникнення великого за чисельністю народу, натомість розвиненість цих рис дає сили і невеликому народові вберегти себе від поглинання імперським Молохом» (Масенко, 2004а, с. 23). Це поняття поступово стає терміном (Масенко, 2002, с. 11), оскільки дуже важливе для характеристики мовної ситуації. Утім, його немає в соціолінгвістичних словниках та енциклопедіях (Михальченко, 2016; Mesthrie, 2001), хоч воно часто трапляється у працях українських дослідників (Ренчка, 2020). Така національна орієнтованість терміна почасти закономірна, оскільки мовна стійкість саме в розумінні О. Б. Ткаченка може існувати лише тоді, коли немає мовного бар'єру або внаслідок структурної близькості мов, або

внаслідок масового білінгвізму (принаймні пасивного) — інакше комунікація стає неможливою. В Україні ми маємо обидва складники. У працях О. Б. Ткаченка, Л. Т. Масенко та її учнів словосполучення *мовна стійкість* уже усталилося як національний термін, але перед українськими дослідниками стоїть завдання адекватного перекладу його англійською мовою для закріплення як інтернаціонального терміна, що стає дедалі актуальнішим у зв'язку зі зростанням у світі інтересу до України загалом та до її мовної ситуації зокрема. У західній соціолінгвістичній традиції частіше застосовують поняття *social and symbolic power of languages or language use* (дослівно: соціальний і символічний рівень використання мов або мови), яке «виводиться не від мови як такої, а від умов — конкретних контекстів або ринків, у яких відбувається спілкування» (Gogolin, 2001, с. 613), і характеризує мову з погляду її цінності як продукту лінгвістичного обміну, за якого вона має ціну й певну вартість (Vigouroux, 2001, с. 610). Термін *мовна стійкість* актуальний з погляду етносу, спрямованого на збереження / відновлення власної національної та мовної ідентичності. У сучасному західному, колишньому радянському мовознавстві та на пострадянському просторі були і є актуалізованими соціолінгвістичні поняття, сформовані з позиції панівної нації, яка формує мовну політику, імовірно саме тому там фігурують поняття *мовна толерантність* — «поважне ставлення з боку етносу, який чисельно або соціально домінує на якій-небудь території, відповідних владних структур тощо до мов інших етнічних груп, що мешкають на тій самій території» (Михальченко, 2016, с. 834) та *мовна експансія* — «намагання поширити мову домінантного в демографічному, а частіше соціальному відношенні етносу» (там само, с. 834). Пор.: «Мовна гегемонія державного народу (в оригіналі: Staatsvolk) (так німці називають панівний у державі етнос. — Примітка автора цитати) може варіювати від ситуації офіційної терплячості до інших мов до активного пригнічення» (Van den Berghe, 2001, с. 601). Варіантом англійського перекладу терміна *мовна стійкість*, який характеризує індивідуальну і колективну мовну поведінку, може бути *language stability* ('мовна стабільність'), що, правда, цей вислів позбавлений у внутрішній формі компонента 'спротиву, боротьби', який є в українському терміні.

У розділі колективної монографії (Бестерс-Дільгер, 2010) Л. Т. Масенко свідомо не торкалася дуже важливих складників мовної ситуації — функціонування мови в освітній сфері, у засобах масової інформації та у сфері судочинства й діловодства, оскільки саме в цьому проекті означені проблеми досліджували відповідно О. Калиновська, Ю. Бестерс-Дільгер та Н. Трач. Окремий розділ монографії присвячено суржикові, який ще в дисертації Л. Т. Масенко визначала як один із проявів деформації мовного середовища, установила його місце в системі усно-розмовних форм побутування мови та довела неправомірність ототожнення суржику з такими різновидами усного мовлення, як сленг і соціальний діалект (Масенко, 2005b, с. 25), проте тут суржик представлено у тлу-

маченні С. дель Гаудіо та Б. Тарасенко. Погляди Л. Т. Масенко на ці аспекти мовної ситуації викладено в її інших працях, зокрема у статтях і матеріалах конференцій (Масенко, 2013а, б; Масенко, 2017а, б), в есеях, оприлюднених на сайті *Радіо свобода*, а згодом об'єднано у книжку *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні* (Масенко, 2020а). Вивчення суржиків — окремий аспект її досліджень, про що йтиметься далі (див. розділ 4 цієї статті).

У наступному міжнародному проєкті¹⁰, у якому Л. Т. Масенко була співкоординатором з українського боку, а в публікаціях більше уваги надавала питанням мовної політики, у науковців з'явилася змога не просто оцінити мовну ситуацію України за вже визначеними параметрами, але й простежити її динаміку. Саме так матеріал був представлений у колективній доповіді співробітників групи соціолінгвістики на XVI Міжнародному з'їзді славістів (Соколова та ін., 2018) і в низці інших публікацій¹¹, зокрема й у двох спеціальних збірниках, виданих у Німеччині (Müller & Wingender, 2020; Müller & Wingender, 2021), а мовна ситуація у шкільній освіті стала предметом спеціального дослідження в монографії О. М. Данилевської (2019), котра переконливо довела, що кількість шкіл і класів з українською мовою навчання, яка за роки незалежності України істотно зросла, не може бути єдиним критерієм в оцінюванні мови освіти. Невідповідність статистичних даних про кількість учнів, залучених до навчання українською мовою, і реальних фактів функціонування мов у системі шкільної освіти потрактовано в контексті посттоталітарних деформацій мовної ситуації в Україні.

Загалом матеріали другого проєкту засвідчили зсув у масовій свідомості громадян України на користь української мови, розширення її вживання в багатьох сферах тощо, що, правда, дисбаланс між національним складом населення і активністю використання української та російської мов у різних сферах ще не був подоланий, територіальні особливості функціонального розподілу мов та їхні оцінки також збереглися: за результатами опитування 2017 р. «близько 80 % респондентів погодилися з тезою, що українська мова є одним із атрибутів державності України, що майже на 10 % більше, ніж 10 років тому, але розподіл відповідей за регіонами дуже показовий — найупевненіші в цьому жителі Заходу (понад 95 %), дещо менше — Центру й Півночі (понад 85 %), у жителів Сходу та Півдня ствердні відповіді на рівні 60—65 %, вони ж висловлюють найбільше сумнівів (відповідь «і так, і ні» — близько 20 %)» (Соколова та ін., 2018, с. 150). Як зауважила Л. Т. Масенко, «наведені дані соціолінгвістичних досліджень засвідчують позитивні зміни, які відбулись у ставленні українців до своєї мови. Розв'язана Росією гібридна війна, що брутально зне-

¹⁰ Дослідження виконано за підтримки фонду Фольксваген у межах трilaterального проєкту *Bi- and multilingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia (Bi- та мультлінгвізм між інтенсифікацією конфлікту та його розв'язанням. Етномовні конфлікти і контактні ситуації у пострадянських Україні та Росії)* AZ № 90217.

¹¹ Огляд публікацій за цим проєктом див. у статті (Соколова, 2019).

хтувала право українського народу на суверенну державу, звільнила мовну й національну ідентичність багатьох українців від російсько-української гібридизації та повернула їм усвідомлення важливості для виживання й розвитку нації своїх вартостей — мови, культури, історії» (Масенко, 2020b, с. 25). На підтвердження цього вона навела як приклад порівняння відповідей респондентів у двох опитуваннях на те саме запитання «Як, на Вашу думку, має розвиватися мовна ситуація в Україні в перспективі?». Відповідь «Українська мова має стати основною мовою в усіх сферах спілкування» 2017 р. обрали 58,3 % (проти 38,7 % 2006 р.), приєдналися до відповіді «Україна має стати двомовною країною» 25 % (проти 46,2 %), віддали перевагу відповіді «Російська мова має стати основною мовою в усіх сферах спілкування» 1,3 % (проти 6 %) (там само).

На момент опитування 2017 р. українська мова активно завойовувала позиції у сфері державного управління. Так, близько 90 % підтримали вимогу до держслужбовців вільно володіти нею, зросли й показники реального спілкування українською мовою в державних закладах, що правда і цей показник «дуже неоднорідний за регіонами — від майже 95 % на Заході до близько 35 % на Сході й Півдні, де близько третини вказують також на показник «приблизно половина», і від 12,5 % (на Півдні) до 18 % (на Сході) респондентів не визначилися з відповіддю. Звертає на себе увагу подібність конфігурації сьгоднішніх відповідей респондентів Сходу й Півдня до ситуації в Україні загалом за опитуванням 2006 р.» (Соколова та ін., 2018, с. 153). Таку саму нерівномірність за регіонами виявлено й у сфері освіти: якщо на Заході, для якого характерна повнофункціональність української мови, мовне середовище шкіл респонденти оцінюють як майже цілком українськомовне (96 %), то на Сході таких, хто вважає школи українськомовними або більшою мірою українськомовними, ніж російськомовними, є 35 %. Закономірно, що зменшення кількості тих, хто оцінює мовне середовище шкіл як українськомовне, супроводжується зростанням кількості тих, хто оцінює його як двомовне (у східному регіоні таких 33 %) або й таке, у якому українську мову взагалі не вживають (23 %) (там само, с. 161).

Сфера масової інформації «досі залишається найбільш русифікованою з усіх сфер, де вживання мов мало б регулюватись на державному рівні. Частка російськомовного медійного продукту не відповідає не лише відсотку росіян у складі населення, але й відсотку тих, хто визнає російську мову рідною. Російськомовний контент складається як з власне української продукції, так і є великою мірою імпортованим. Вибір джерела інформації українці переважно здійснюють не за мовною ознакою, а за змістом і якістю продукту з наявної пропозиції» (там само, с. 167).

Початок повномасштабної війни докорінно змінив ставлення українців до мовного питання¹², тепер більшість ідентифікує себе з україн-

¹² Дуже показовим є один з результатів, які отримала група соціолінгвістики Інституту української мови НАН України в опитуванні, здійсненому в онлайн-форматі, у травні — червні 2022 р.: з 257 вимушених переселенців 44 % прибули з населених пунктів, де більшість говорить російсь-

ською нацією та обирає українську мову як її символ, проте конкретні мовні звички важко різко змінити, тому багато людей, підтримуючи український вектор розвитку, залишається в побуті російськомовними або принаймні двомовними. У таких умовах особливо важливими стають локальні соціолінгвістичні дослідження, спрямовані на вивчення мовної ситуації в окремих регіонах, населених пунктах і навіть спільнотах, але конфігурація цих досліджень загалом така сама, як її окреслила у своїх працях Л. Т. Масенко.

4. СУРЖИК

Одним із завдань своєї дисертації Лариса Терентіївна визначила проблему кваліфікації суржика і зробила для цього дуже багато. Від окремих статей, розділу в книзі *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*, розділу дисертації, ґрунтовної статті в міжнародному виданні (Масенко, 2008а) вона прийшла до монографічного опису суржика в спеціальній монографії, виданій 2011 р. і перевиданій у розширеному варіанті 2019 р. Аналіз поглядів професора Л. Т. Масенко на суржик може бути предметом дослідження в окремій статті, зупинимося тут лише на вузлових моментах. Проблема змішування мов приваблює багатьох науковців, а коли це змішування стає регулярним явищем у межах цілої країни — тим паче, тому український суржик і білоруська трасянка цікавлять учених не лише цих країн. Ще в дисертації дослідниця наголошувала на потребі не лише наукової кваліфікації суржика, а й передусім створення «бази записів усного мовлення різних регіонів, що дасть можливість дослідити регіональну специфіку мішаного мовлення, а також встановити ареали його поширення» (Масенко, 2005b, с. 5). На жаль, такої універсальної бази даних в Україні ще не створено¹³. У кваліфікації Л. Т. Масенко суржика як типу мовлення, за якого в його носіїв «відсутнє чітке розмежування двох мовних систем, що спричиняє хаотичне змішування елементів обох мов» (Масенко, 2011, с. 64; 2019а, с. 64), ключовим є слово «хаотично», яке означає, що суржик не є своєрідною мовною системою з власною, нехай і дещо розмитою нормою, яку в принципі можна зафіксувати й описати. Але саме так, фіксуючи і навіть підраховуючи мовні факти, його намагаються вивчати деякі дослідники, з якими полемізує Л. Т. Масенко в оновленому виданні монографії про суржик, де значно розширено й оновлено розділ, присвячений історії лінгвістичного дослідження інтерферованих і змішаних форм розмовного мовлення. Як один з аргументів на користь несистемності суржика вона наводить власне спостереження, яке свідчить, що він «може мати

кою мовою, ще 31 % — із двомовних, для 40 % російська була першою мовою, якою вони оволоділи (32 % двомовні з дитинства), проте свою національність вони визначили доволі однозначно — майже 97 % усвідомлюють себе українцями.

¹³ Як одне з досліджень, яке ґрунтується на солідній індивідуальній джерельній базі, Л. Т. Масенко називає монографію польського дослідника А. Брацкі *Surżuk: Historia i teraźniejszość (Суржик: історія і сьогодення, 2009)* (Масенко, 2019а, с. 100).

різні форми вияву навіть на індивідуальному рівні, кількісне співвідношення елементів двох мов у ньому може залежати від співрозмовника і від комунікативної ситуації» (Масенко, 2019а, с. 90), а часом вибір словоформи (ближчої до української або до російської мови) може бути зовсім випадковим і варіювати в тому самому комунікативному акті.

Кваліфікація суржику саме як окремого мовного ідіома, практично окремої мови досить поширена в зарубіжному мовознавстві, як і думка про те, що ним говорить ледь не половина українців. Л. Т. Масенко наводить як приклад статтю з науково-популярної книжки російською мовою *Сто мов. Всесвіт слів і смислів* (*Сто языков. Вселенная слов и смыслов*. М. А. Кронгауз, А. Ч. Пиперски, А. А. Сомин и др. Москва, 2018), у якій серед ста «найцікавіших і незвичайних мов світу» подано суржик і трасянку. Ця думка ґрунтується на нерозрізненні власне суржику і мовлення з ознаками інтерференції.

Отже, «попри поступове накопичення наукових розвідок, присвячених суржикові, актуальним завданням лишається створення бази польових досліджень для його лінгвістичного опису. Тільки наявність солідної бази записів зразків змішаного українсько-російського мовлення з різних регіонів України дасть достатні підстави для уточнення дефініцій суржику та його лінгвістичних характеристик» (Масенко, 2019а, с. 103), а однією з основних проблем у кваліфікації суржику є визначення його місця в системі усних форм побутування української мови, випрацювання критеріїв, за якими той чи той різновид усного мовлення потрібно розглядати саме як суржик, що передусім передбачає необхідність чіткого розмежування інтерферованих і змішаних форм мовлення та встановлення інтерференційного порога, за яким однобічний вплив контактної російської мови на українську переростає в конвергенцію двох мов (там само). І це завдання саме для українських лінгвістів, які передусім практично добре володіють мовами, наслідком контактування яких є суржик, — українською і російською.

5. МОВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ

«Надання українській мові статусу державної стало першим необхідним заходом у процесі дерусифікації і мовно-культурного відродження, проте через відсутність державної мовної політики, зокрема механізмів впровадження і контролю за виконанням Закону про мови в Українській РСР і 10-ої статті Конституції України, істотних змін у мовній ситуації досі не відбулося», — зауважила Л. Т. Масенко на першій сторінці автореферату своєї докторської дисертації (Масенко, 2005b, с. 1). Як одне з основних завдань українського мовознавства вона назвала випрацювання наукових засад «державної мовної політики, спрямованої на впровадження державної мови, розширення сфер її вживання» (там само, с. 29).

Доробок Л. Т. Масенко у сфері формування державної мовної політики, спрямованої на консолідацію суспільства навколо української мови як державної, детально проаналізувала Л. О. Ткач у статті 2012 р. (Ткач & Трач, 2012), але й після цього з'явилася низка статей, присвячених мовній політиці в Україні — як власне наукових — у спеціальних журналах в Україні й за кордоном, так і публіцистичних — у різних друкованих і електронних виданнях. Утім, її публіцистичні статті відрізняються від власне наукових хіба що меншим обсягом і меншою кількістю покликань, але аж ніяк не вагомістю та обґрунтованістю висновків.

Характеризуючи мовну політику в уже незалежній Україні в одній зі статей (Масенко, 2012), дослідниця зауважила, що ця політика обтяжена радянською спадщиною, оскільки в її основу покладено тезу про багатонаціональність і багатокультурність України, яка спирається на результати перепису населення, що начебто зафіксував на її території 132 етноси. Посилаючись на докази харківського етнолога В. Скляра, Лариса Терентіївна зауважила, що до цього призвело використання ще радянської методики обліку, яка передбачала врахування всіх етносів, зафіксованих на території СРСР, зокрема й таких, чисельність яких в Україні не перевищувала 100—200 осіб, а часом і менше. За науковими критеріями статус національних меншин в Україні на той момент могли мати лише 17 етносів, а їхні мови (окрім російської) займають дуже малу частку на лінгвістичній карті країни. Отже, «насправді мовно-культурну ситуацію нашої країни визначає дуалізм — на її території конкурують дві мови — українська як мова етносу, що йому належить ключова роль в утворенні Української держави, і російська як мова етнічного ядра Російської імперії» (Масенко, 2012, с. 67). Також наслідком радянської мовної політики є асиметрія у ставленні до мовної стійкості або лабільності українсько- та російськомовних. Небажання українськомовних змінювати мовний код нерідко подають як прояв націоналізму, а те саме від російськомовних — як захист їхніх прав. І змінити цю ситуацію може лише «чітка і послідовна позиція влади в мовній політиці, що, на жаль, відсутня» (там само, с. 69).

Прийнятий за президентства В. Януковича Закон *Про засади державної мовної політики*, з одного боку, загострив протистояння, а з іншого — перекреслив ті невеликі здобутки, які вже були досягнуті в утвердженні української мови як державної. Від 2012 р., коли він був прийнятий, і до 2019 р., коли його нарешті було скасовано та прийнято повноцінний Закон *Про забезпечення функціонування української мови як державної*, навколо мовного питання точилися запеклі дискусії. Серія есеїв Л. Т. Масенко, опублікованих на сайті *Радіо Свобода* у 2016—2019 рр. «склалася» у книжку під назвою *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні* (Масенко, 2020а). Чимало есеїв присвячено саме мовній політиці. У нарисі *Мовна політика України: втрачені можливості* (перша публікація — жовтень 2016 р.) автор зауважує: «Недостатньо було оголосити українську державною, необхідно було запровадити механізми реалізації

її статусу, що передбачало б передусім створення у владних структурах спеціального органу з мовної політики, наділеного функціями контролю за виконанням мовного законодавства» (Масенко, 2020а, с. 7). Ратифікація Україною 2003 р. *Європейської хартії регіональних мов або мов меншин* з переліком 13 мов, які Україна зобов'язалася захищати, і внесення до цього переліку російської мови створило передумови для використання хартії з метою обмежити реальне вдержавлення української. Історію «протягування» у Верховній Раді Закону *Про засади державної мовної політики* (а фактично трохи «підчищеного» більш раннього законопроєкту *Про мови в Україні*, який отримав негативну експертну оцінку від наукових установ, серед експертів була й Л. Т. Масенко) викладено в есеї *«Русский мир» і «мовний закон» Ківалова-Колесніченка*, а перша його публікація в листопаді 2016 р. готувала ґрунт для майбутнього визнання цього закону неконституційним.

Функціонування мови (мов) у системі освіти — один з вагомих складників мовної ситуації і відповідно один з найважливіших аспектів мовної політики, тому те, що в новому Законі *Про освіту* вільне володіння державною мовою віднесено до ключових компетенцій особистості, можна тільки вітати, зауважує науковець в іншій есеї (Масенко, 2020а, с. 64) і звертає увагу на проблему мовного режиму, передусім у школах з українською мовою навчання, без якого неможливо виховати в учнів навички вільного повсякденного спілкування і мовну стійкість, яку, на жаль, не завжди демонструють навіть учителі. У березні 2018 р. вперше оприлюднено есеї *Новий мовний закон як запорука збереження цілісності держави* на підтримку законопроєкту *Про забезпечення функціонування української мови як державної*, прийнятого як закон 2019 р. Законодавча неврегульованість питання про мови меншин створила підґрунтя для нових спроб «розкачати» мовне питання, і науковцям знов доводиться бути експертами та доводити, що поданий представниками *Опоблоку* проєкт закону *Про мови в Україні*¹⁴ — дещо підправлена копія нещодавно скасованого закону *Про засади державної мовної політики*, а його автори «приховують свої правдиві наміри за порожніми словесами про демократію, рівність усіх народів і права людини, переходячи на дискурс ненависті, щойно торкаються питань про право української спільноти на свою мову у своїй державі» (Масенко, 2020а, с. 111).

Питання мовної політики в Україні актуальне постійно, і соціолінгвіст зараз не може бути лише теоретиком, який спостерігає за взаємодією мови й суспільства. Узагальнення щодо сучасної мовної політики, аналіз положень, які стосуються мовних проблем і шляхів їх розв'язання у програмах кандидатів у Президенти та партій на останніх президентських і парламентських виборах представлені у статтях Л. Т. Масенко в українських і зарубіжних фахових журналах та збірниках

¹⁴ І це попри те, що проєкт закону саме з такою назвою і практично таким самим змістом уже раніше розкритикували експерти!

(Масенко, 2008b; 2009a; 2012; 2013a, b; 2018; 2019b; 2020; 2021). Зібрання цих статей¹⁵ в одну книгу, у якій хронологію мовних подій в незалежній Україні супроводжено фаховими коментарями, могло б подарувати нам ще одну монографію відомого соціолінгвіста.

Проблеми мовної політики є невід’ємною частиною соціолінгвістичних досліджень, а в суспільстві, яке перебуває у стадії трансформації — поготів. Війна змінила ставлення людей до багато чого, зокрема й до мови. Вона поставила нові завдання в мовній політиці, принаймні в її тактиці, бо стратегію було обрано правильну, і війна це довела остаточно. Саме тому важливість фахових коментарів мовознавців до проблем мовної політики важко переоцінити.

6. ВИСНОВКИ

Науковий доробок Л. Т. Масенко значно більший і вагоміший, ніж представлено в цій статті. Тут коротко схарактеризовано лише праці, за якими визначено актуальні на сьогодні напрямки дослідження мовної ситуації України, щоб дати відповіді на три основні запитання: як так сталося, що ми маємо зараз і як планувати подальше мовне життя в незалежній Україні. Саме за цими трьома основними складниками потрібно аналізувати мовну ситуацію. Параметри, за якими слід оцінювати актуальний стан функціонування державної мови і взаємодії з іншими мовами, відомі, це передусім сфера державного управління, освіта всіх рівнів і наукова діяльність, публічна інформація (ЗМК усіх типів), сфера культури, торгівлі й послуг. Скринінг у цих сферах повинен бути регулярним, територіально орієнтованим і проводитися за зіставними методиками. Нагальним завданням є завершення законодавчого врегулювання мовного питання у сфері захисту мов корінних народів і використання мов національних меншин.

ЛІТЕРАТУРА

- Бестерс-Дільгер, Ю. (ред.). (2010). *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Брицин, В. М. (2007). Соціолінгвістика. У В. М. Русанівський & О. О. Тараненко (ред.), *Українська мова: Енциклопедія* (с. 654). Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
- Данилевська, О. М. (2019). *Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Дзюба, І. М. (1998). *Інтернаціоналізм чи русифікація?* Київ: Видавничий дім «КМ Академія». (Уперше опубліковано 1966).
- Залізник, Г. М., & Масенко, Л. Т. (2001). *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Кубайчук, В. (2020). *Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови IX—XX ст.* Київ: К.І.С.

¹⁵ З обов’язковим залученням раніше опублікованої, але мало доступної українському читачеві статті в чеському журналі про мовну політику України в 1991—2011 рр. (Масенко, 2013b).

- Масенко, Л. Т. (1990). Свій до свого: нотатки з першого конгресу Міжнародної асоціації українців у Києві. *Україна*, 45(листоп.), 18—19.
- Масенко, Л. Т. (1991). Осередок української науки за рубежом (огляд діяльності УВАН в Нью-Йорку). *Вісник Академії наук Української РСР*, 1, 56—60.
- Масенко, Л. Т. (1998). Вступне слово. В Ю. Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941). Стан і статус* (с. 5—6). Чернівці: Рута.
- Масенко, Л. Т. (2002). Мовна стійкість та мовна стабільність. *Наукові записки НаУКМА. Т. 20: Філологічні науки*, 11—14.
- Масенко, Л. (2004а). *Мова і політика*. Київ: Соняшник.
- Масенко, Л. (2004б). *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. (2005а). Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. У Л. Масенко, В. Кубайчук, & О. Демська-Кульчицька (ред.), *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали* (с. 5—36). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. Т. (2005б). *Українська мова в соціолінгвістичному аспекті* [Автореф. дис. докт. філол. наук, Інститут української мови НАН України]. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. (2008а). Суржик: історія формування, сучасний стан, перспективи функціонування. В G. Hentschel, S. Zaprudski (Eds.), *Studia Slavica Oldenburgensia. Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization* (s. 1—34). Oldenburg.
- Масенко, Л. (2008б). Українська соціолінгвістика: вивчення проблем мовної політики. *Українська мова*, 1, 13—23.
- Масенко, Л. (2009а). Відсутність державної мовної політики як чинник політичної кризи в Україні. *Вісник Львівського університету: Серія філологічна*, 46(1), 26—33.
- Масенко, Л. (2009б). Те, що Грушевський зробив для української історії, я зробив для української мови (Передмова). В Ю. Шевельов, *Вибрані праці: у двох кн.* (Л. Масенко, упоряд.). (Кн. 1: *Мовознавство*, с. 5—25). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. Т. (2010а). Мовна ситуація України: Соціолінгвістичний аналіз. В Ю. Бестерс-Дільгер (ред.), *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації* (с. 96—131). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. Т. (2010б). *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. (2011). *Суржик: між мовою і язиком*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. Т. (2012). Радянська спадщина в мовній політиці України. У Б. М. Ажнюк (ред.), *Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві* (с. 65—72). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Масенко, Л. Т. (2013а). Маніпулятивні стратегії дискримінації української мови на телебаченні радянської і пострадянської України. *Мовознавство*, 5, 83—88.
- Масенко, Л. Т. (2013б). Мовна політика в Україні (1991—2011 рр.). В *Jazykové právo a slovenské jazyku* (s. 58—75). Прага: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Масенко, Л. Т. (2017а). *Мова радянського тоталітаризму*. Київ: Видавництво «Кліо».
- Масенко, Л. Т. (2017б). Сучасні виклики, завдання й перспективи в освітній сфері України. В *Утвердження української мови в освіті та культурі: Матеріали наук. конф. (27 квітня 2017 р.)* (с. 102—111). Київ: Просвіта.
- Масенко, Л. Т. (2018). Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*, 2(66), 20—35. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.02.020>
- Масенко, Л. (2019а). *Суржик: між мовою і язиком*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. Т. (2019б). Мовна політика України в 2017—2019 роках. *Українська мова*, 3(71), 40—51. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.040>
- Масенко, Л. (2020а). *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні*. Київ: Кліо.

- Масенко, Л. Т. (2020b). Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Дивослово*, 10, 24–26.
- Масенко, Л., & Шумарова, Н. (1990). Оптимістичний фрагмент у сумній мелодії: деякі аспекти мовної ситуації на Україні. *Наука і суспільство*, 3(берез.), 2–4.
- Матвеева, Н. (2022). *Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Михальченко, В. Ю. (ред.). (2016). *Язык и общество. Энциклопедия*. Москва: Издательский центр «Азбуковник».
- Ренчка, І. Є. (2018). *Лексикон тоталітаризму*. Київ: Кліо.
- Ренчка, І. Є. (2020). Мовна поведінка та мовна стійкість українців в умовах російсько-української війни (за романом Тамари Горіха Зерня «Доця»). *Українська мова*, 3(75), 75–91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.075>
- Соколова, С. О., Данилевська, О. М., & Руда, О. Г. (2018). Територіальні та соціокультурні аспекти функціонування сучасних слов'янських мов як державних. У *Слов'янські обрії. Доповіді українських учасників XVI Міжнародного з'їзду славістів (м. Белград, Сербія, 20–27 серпня 2018 р.)*. (вип. 9, с. 145–169). Київ: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
- Соколова, С. О. (2019). Перші підсумки міжнародного проекту. *Українська мова*, 3(71), 52–66. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.052>
- Смаль-Стоцький, Р. (1969). *Українська мова в советській Україні*. Друге поширене видання. Нью-Йорк — Торонто — Сідней — Париж: Українське товариство ім. Т. Шевченка.
- Ткач, Л., & Трач, Н. (2012). Повернутися до свого материка. У Т. О. Патрушева (уклад.), *Масенко Лариса Терентіївна. Біобібліографічний покажчик* (с. 5–78). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Чапленко, В. (1974). *Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60-х рр.* Чикаго: Український публіцистично-науковий інститут.
- Шевельов, Ю. (1998). *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*. Чернівці: Рута. (Уперше опубліковано 1987).
- Besters-Dilger, Iu. (Ed.). (2009). *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Danylenko, A. (2007). The Ukrainian Language in Documents and in Reality [Review of the book: *Ukrains'ka mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu; dokumenty i materialy*, by L. Masenko, V. Kubaichuk, & O. Dems'ka-Kul'chyts'ka, Eds.]. *Harvard Ukrainian Studies*, 29(1–4), 421–429.
- Gogolin, I. (2001). The Linguistic Marketplace. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 612–613). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Masenko, L. (2020). Language Conflict in Ukraine: Finding of Settlement. In D. Müller, & M. Wingender (Eds.), *Discourse and Practice of Bilingualism. Contemporary Ukraine — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 7, pp. 31–42). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Masenko, L. (2021). The language policy of Ukraine in 2017–2019. In D. Müller, & M. Wingender (Eds.), *Language Politics, Language Situations and Conflicts in Multilingual Societies. Case Studies from Contemporary Russia, Ukraine and Belarus — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 12, pp. 111–121). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Mesthrie, R. (Ed.). (2001). *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Müller, D., & Wingender, M. (Eds.). (2020). *Discourse and Practice of Bilingualism. Contemporary Ukraine and Russia / Tatarstan — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 7). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Müller, D., & Wingender, M. (Eds.). (2021). *Language Politics, Language Situations and Conflicts in Multilingual Societies. Case Studies from Contemporary Russia, Ukraine and Belarus — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 12). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Skutnabb-Kangas, T., & Phillipson, R. (2001). Linguicide. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 567–570). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.

- Van den Berghe, P. L. (2001). Power Differentials and Language. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 597–604). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Vigouroux, C. B. (2001). Symbolic Power and Language. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 610–612). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.

Статтю отримано 31.10.2022

REFERENCES

- Besters-Dilger, Iu. (Ed.). (2009). *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Besters-Dilger, Iu. (Ed.). (2010). *Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraïni: Analiz i rekomendatsii*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Brytsyn, V. M. (2007). Sotsiolinhvistyka. In V. M. Rusanivskiy & O. O. Taranenko (Eds.), *Ukraïns'ka mova: Entsyklopediia* (p. 654). Kyiv: Vydavnytstvo “Ukraïns'ka entsyklopediia” im. M. P. Bazhana (in Ukrainian).
- Chaplenko, V. (1974). *Movna polityka bilshovykiv na Ukraïni v 1950–60-kh rr.* Chicago: Ukraïns'kyi Publitsystychno-Naukovyi Instytut (in Ukrainian).
- Danylenko, A. (2007). The Ukrainian Language in Documents and in Reality [Review of the book: *Ukraïns'ka mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu; dokumenty i materialy*, by L. Masenko, V. Kubaichuk, & O. Dem'ska-Kul'chyts'ka, Eds.]. *Harvard Ukrainian Studies*, 29(1–4), 421–429.
- Danylevs'ka, O. M. (2019). *Ukraïns'ka mova v ukraïns'kii shkoli na pochatku XXI stolittia: Sotsiolinhvistychni narysy*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Dziuba, I. M. (1998). *Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?* Kyiv: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia». (Original work published 1966) (in Ukrainian).
- Gogolin, I. (2001). The Linguistic Marketplace. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 612–613). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Kubaichuk V. (2020). *Khronolohiia movnykh podii v Ukraïni: Zovnishnia istoriia ukraïns'koï movy IX–XX st.* Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (1990). Svii do svoho: Notatky z pershoho konhresu Mizhnarodnoï asotsiatsii ukraïnistiv u Kyievi. *Ukraïna*, 45(lystop.), 18–19 (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (1991). Oseredok ukraïns'koï nauky za rubezhem (Ohliad diial'nosti UVAN v N'iu-Yorku). *Visnyk Akademii Nauk Ukraïns'koï RSR*, 1, 56–60 (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (1998). Vstupne slovo. In Iu. Shevel'ov, *Ukraïns'ka mova v pershii polovyni dvadtsiatioho stolittia (1900–1941). Stan i status* (pp. 5–6). Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2002). Movna stiikist' ta movna stabil'nist'. *Naukovi Zapysky NaUKMA. Vol. 20: Filolohichni Nauky*, 11–14 (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2004a). *Mova i polityka*. Kyiv: Soniashnyk (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2004b). *Mova i suspil'stvo: Postkolonialnyi vymir*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2005a). Movna polityka v URSR: Istoriia linhvotsydu. In L. Masenko, V. Kubaichuk, & O. Dem'ska-Kul'chytska (Eds.), *Ukraïns'ka mova u XX storichchi: Istoriia linhvotsydu. Dokumenty i materialy* (pp. 5–36). Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2005b). *Ukraïns'ka mova v sotsiolinhvistychnomu aspekti* [Extended summary for the Doctor of Philological Sciences, Instytut ukraïns'koï movy NAN Ukraïni]. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2008a). Surzhyk: Istoriia formuvannia, suchasnyi stan, perspektyvy funktsionuvannia. In G. Hentschel, & S. Zaprudski (Eds.), *Studia Slavica Oldenburgensia. Belarusian Trasjanka and Ukrainian Surzhyk: Structural and social aspects of their description and categorization* (pp. 1–34). Oldenburg (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2008b). Ukraïns'ka sotsiolinhvistyka: Vyvchennia problem movnoï polityky. *Ukraïns'ka Mova*, 1, 13–23 (in Ukrainian).

- Masenko, L. (2009a). Vidsutnist' derzhavnoi movnoi polityky iak chynnyk politychnoi kryzy v Ukraïni. *Visnyk Lvivskoho Universytetu: Seriya Filolohichna*, 46(1), 26–33 (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2009b). Te, shcho Hrushevs'kyi zrobyv dlia ukraïns'koï istorii, ia zrobyv dlia ukraïns'koï movy. *Peredmova*. In Iu. Shevel'ov, *Vybrani pratsi: U dvokh kn.* (L. Masenko, Ed.). (Vol. 1: *Movoznavstvo*, pp. 5–25). Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2010a). Movna sytuatsiia Ukraïny: Sotsiolinhvistychnyi analiz. In Iu. Besters-Dilher (Ed.), *Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraïni: Analiz i rekomendatsii* (pp. 96–131). Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2010b). *Narysy z sotsiolinhvistyky*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia» (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2011). *Surzhyk: Mizh movoiu i iazykom*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2012). Radians'ka spadshchyna v movnii politytsi Ukraïny. In B. M. Azhniuk (Ed.), *Ekolohiia movy i movna polityka v suchasnomu suspil'stvi* (pp. 65–72). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2013a). Manipuliatyvni stratehii dyskryminatsii ukraïns'koï movy na telebachenni radians'koï i postradians'koï Ukraïny. *Movoznavstvo*, 5, 83–88 (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2013b). Movna polityka v Ukraïni (1991–2011 rr.). In *Jazykové právo a slovanské jazyky* (pp. 58–75). Prague: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2017a). *Mova radians'koho totalitaryzmu*. Kyiv: Klio (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2017b). Suchasni vyklyky, zavdannia i perspektyvy v osvittii sferi Ukraïny. In *Utverdzhennia ukraïns'koï movy v osviti ta kulturi: Materialy naukovoi konferentsii (27 kvitnia 2017 r.)* (pp. 102–111). Kyiv: Prosvita (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2018). Movnyi konflikt v Ukraïni: Shliakhy rozv'iazannia. *Ukraïns'ka Mova*, 2(66), 20–35. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.02.020> (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2019a). *Surzhyk: Mizh movoiu i iazykom*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2019b). Movna polityka Ukraïny v 2017–2019 rokakh. *Ukraïns'ka Mova*, 3(71), 40–51. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.040> (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2020). Language Conflict in Ukraine: Finding of Settlement. In D. Müller, & M. Wingender (Eds.), *Discourse and Practice of Bilingualism. Contemporary Ukraine — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 7, pp. 31–42). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Masenko, L. (2020a). *Konflikt mov ta identychnosti u postradians'kii Ukraïni*. Kyiv: Klio (in Ukrainian).
- Masenko, L. T. (2020b). Movna sytuatsiia Ukraïny z pohliadu sotsiolinhvistiv. *Dyvoslovo*, 10, 24–26 (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2021). The language policy of Ukraine in 2017–2019. In D. Müller, & M. Wingender (Eds.), *Language Politics, Language Situations and Conflicts in Multilingual Societies. Case Studies from Contemporary Russia, Ukraine and Belarus — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 12, pp. 111–121). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Masenko, L., & Shumarova, N. (1990). Optymistychnyi frahment u sumnii melodii: Deiaki aspekty movnoi sytuatsii na Ukraïni. *Nauka i Suspil'stvo*, 3(berez.), 2–4 (in Ukrainian).
- Matveieva, N. (2022). *Dvovovnist' u suchasnomu komunikativnomu prostori Kyieva*. Kyiv. Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia” (in Ukrainian).
- Mesthrie, R. (Ed.). (2001). *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Mikhal'chenko, V. Iu. (Ed.). (2016). *Iazyk i obshchestvo. Entsiklopediia*. Moscow: Izdatelskii tsentr “Azbukovnik” (in Russian).
- Müller, D., & Wingender, M. (Eds.). (2020). *Discourse and Practice of Bilingualism. Contemporary Ukraine and Russia / Tatarstan — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 7). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Müller, D., & Wingender, M. (Eds.). (2021). *Language Politics, Language Situations and Conflicts in Multilingual Societies. Case Studies from Contemporary Russia, Ukraine and Belarus — Interdisziplinäre Studien zum östlichen Europa* (Vol. 12). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Renchka, I. Ie. (2018). *Leksykon totalitaryzmu*. Kyiv: Klio (in Ukrainian).
- Renchka, I. Ie. (2020). Movna povedinka ta movna stiikist' ukraïntsiiv v umovakh rosiis'ko-ukraïns'koï viiny (Za romanom Tamary Horikha Zernia "Dotsia"). *Ukrains'ka Mova*, 3(75), 75–91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.075> (in Ukrainian).
- Shevelov, Iu. (1998). *Ukrains'ka mova v pershii polovyni dvaitsiatoho stolittia (1900–1941). Stan i status*. Chernivtsi: Ruta. (Original work published 1987) (in Ukrainian).
- Skutnabb-Kangas, T., & Phillipson, R. (2001). Linguicide. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 567–570). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Smal'-Stots'kyi, R. (1969). *Ukrains'ka mova v soviets'kii Ukraïni*. Druhe poshyrene vydannia. Niu York — Toronto — Sidnei — Paryzh: Ukraïns'ke tovarystvo im. T. Shevchenka (in Ukrainian).
- Sokolova, S. O. (2019). Pershi pidsumky mizhnarodnoho proiektu. *Ukrains'ka Mova*, 3(71), 52–66. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.052> (in Ukrainian).
- Sokolova, S. O., Danylevs'ka, O. M., & Ruda, O. H. (2018). Terytorial'ni ta sotsiokul'turni aspekty funktsionuvannia suchasnykh slov"ianskykh mov iak derzhavnykh. In *Slov"ians'ki obrii. Dopovidi ukraïns'kykh uchashnykiv XVI Mizhnarodnoho z"izdu slavistiv (m. Belhrad, Serbiia, 20–27 serpnia 2018 r.)*. (Vol. 9, pp. 145–169). Kyiv: Natsional'na biblioteka Ukraïny im. V. I. Vernadskoho (in Ukrainian).
- Tkach, L., & Trach, N. (2012). Povernutysia do svoho materyka. In T. O. Patrusheva (Ed.), *Masenko Larysa Terentiiivna. Biobibliohrafichni pokazhyky* (pp. 5–78). Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia" (in Ukrainian).
- Van den Berghe, P. L. (2001). Power Differentials and Language. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 597–604). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Vigouroux, C. B. (2001). Symbolic Power and Language. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (pp. 610–612). Amsterdam — New York — Oxford — Shannon — Singapore — Tokyo: Elsevier.
- Zalizniak, H. M., & Masenko, L. T. (2001). *Movna sytuatsiia Kyieva: Den' s'ohodnishnii ta pryideshnii*. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia" (in Ukrainian).

Received 31.10.2022

Svitlana Sokolova, Doctor of Science, Professor, Leading Researcher of the Department of culture of language, stylistics and sociolinguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine 4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: a-senchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0052-6128>

L. T. MASENKO: A STRATEGY FOR RESEARCHING THE LANGUAGE SITUATION IN UKRAINE AND LANGUAGE DEVELOPMENT

The article characterizes the works of L. Masenko, according to which the directions of research of the linguistic situation of Ukraine that are relevant today are determined, and the development of these directions in the works of other Ukrainian sociolinguists is traced. A number of the author's publications are devoted to the analysis of the Soviet language policy aimed at limiting the functions of the Ukrainian language and artificially interfering with its structure in order to bring it closer to Russian. They present a brief period of Ukrainization in the 20th century, the policy of great terror that followed, the period of Khrushchev's thaw, which was accompanied by a certain liberalization, and the subsequent period of intensified russification. In connection with the periodization of the Soviet language policy, the term *linguicide* was discussed.

In several works of the scientist, the main parameters of the description of the modern language situation of Ukraine are defined. Such parameters include: the demographic power of

languages, their communicative power in various spheres, in particular in the system of education, science, culture, mass media, and state administration. Equally important is attention to intergenerational features of communication, axiological parameters, etc. It was emphasized that the screening of the state of affairs in these areas should be regular, territorially oriented and carried out according to comparative methods. These features of the language situation are carefully covered in a collective monograph based on the results of an international scientific project under the leadership of Iu. Besters-Dilger (2006—2008) and in the materials of the next project under the leadership of M. Wingender (2016—2019), in which L. T. Masenko took part. The specified parameters are still relevant. In connection with the study of language behavior, the concept of *language stability*, which was proposed by O. Tkachenko at one time, was discussed. Attention is focused on topical issues of sociolinguistics, in particular, the study of the surzhyk phenomenon, which is ambiguously interpreted in the literature, with the involvement of a wide range of factual material. The importance of preparing materials for the formation of a scientifically based state language policy (a topic that L. T. Masenko is actively working on), in particular in the field of protecting the languages of indigenous peoples and the use of languages of national minorities, was also emphasized.

Keywords: sociolinguistics, Ukrainian language, Surzhyk, language policy, linguicide, language stability